

Sayı : 12 .

Sene : 1981 - 1982

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

*Prof. Tayyib Gökbilgin
Hatıra Sayısı*

EDEBİYAT FAKÜLTESİ MATBAASI
İSTANBUL — 1982

ANADOLU SELÇUKLULARI DEVRİNE ÂİT BİR
SİYÂSET-NÂME

Ayla Demiroğlu

İlimlerin doğu kaynaklarındaki tasnifine göre, amalfi felsefenin meşgul olduğu mevzûlardan birisi olan tehzîbü'l-ahlâka dâir eserler, İslâm dünyasında çok sevilmiş ve okunmuşlardır¹. Hicret'in ilk yüz-yıllarında ortaya çıkan bu mensur eser türü, asıl ve insanî şeylere meyiletme hasleti ve bunun hayata tatbiki mânâsına gelen «edeb»e dâir telifleri de içine almaktadır². Bu tâbir sonraları insanı üstün muâşeret seviyesine yükseltecek tahsile, ona bu olgunluğu verecek bilgilere teşmîl edilmiştir³; ki bu mânâsıyla ele alınan «edeb»le ilgili eserler belki diğerlerine nazaran daha az derin fakat daha geniş hususları ihtiva ederler (ata binmek, cirit atmak, satranç oynamak gibi). Âdâbü'l-mülûk, âdâbü'l-vüzerâ, âdâbü'l-kâtib ve buna benzer adlar taşıyan bir grupta da siyâset-nâmeler yazılmaya başlanmıştır. Hükümdâr, vezir, emir, vâli, kâtip gibi idârecilerin iyi yetişmesini sağlıyacak bilgiler vererek⁴ tehzîbü'l-ahlâkı, umûmî kültürü ve tedbirü'l-müdünü birlikte sunan bu eserlerde ahlâktan metodik bir şekilde bahsedilmez.

Müellif ekseriya, hitap ettiği zümrenin fertlerinde bulunması gereken, daha ziyâde İslâmî görüş içindeki vasıfları ve bilgileri ta-

1 Taşköpri-zâde, Ahmed b. Mustafa, *Miftâh al-sa'âda*, ngr. K. Kâmil Bakrî, A. Abu'l-Nür, Kahire, 1968, I, 406-409.

2 I, Göldziher, *Edeb (İslâm Ansiklopedisi, IV, 105-106)*.

3 Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul, 1973, s. 90.

4 Nihad M. Çetin, *Arap Edebiyatı (Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1978 c. I, s. 148-149)*.

Biraz aradan sonra aynı yazı ile :

«Risâle-i Rasm ve âyîn-i Pâdsâhân-i kadîm-i İrân Ta'lif-i ustâd al-başar afzal al- mutaahhîrîn Nâşir al-Mulk al-Tüşî rahmat Allâh alayh».

Sonda 81^a da ikinci risâlenin sonunda «Hurrira fî Şevvâl 707» yazılıdır.

Eser hamdele ve salvele kısımlarından sonra «Düdmân Âl-i Salçûk» hakkındaki övgülerine «Eğer bu yüce hükümdârlar devrinin mefâhirinden bir kısım yazılmağa başlansa defterler doldurmak icap eder; ne kadar cehd edilse yine de pek az bir şey söylenmiş olur» diyerek devam eder. Bu sultanlar arasında «rahmet-i âlem, râhat-ı âlemiyân, râmiş-i eyyâm ve ârâmiş-i mülûk ve selâtîn Abu'l-Fatḥ Kaykübât İbn Kayḫusrav b. Şulṭân al-Sa'id al-Gâzî Kılıç Arslan b. al-Şulṭân al-Şahîd Sulaymân Şâh»'a, bu âlim, fâzıl, adalet ve ihsânı yüce hükümdâra övgüleri

پادشاه عدل گستر شهریار دین و داد آفتاب هفت کشور قیرومان روزگار

matlâıyla başlayan bir kasîde ile son bulur.

Bundan sonra gelen kısımda müellif kendi macerasından bahsetmektedir : «Banda-i Banda-zâda-i Dîrîna» olan yazar Yahyâ b. Şâ'ad b. Aḫmed ihtiyar babasının hizmeti dolayısıyla çocukluğundan ilk gençlik yıllarına kadar Huzur'da bulunmuş, tahsil ve terbiyesini bu çevredeki âlimler ve san'atkârlar arasında tamamlamıştır. Uzun bir ömrü bu minvâl üzre «Hazret-i hümâyûn»un inâm ve ihsanlarına nâil olarak dua ve senâ ile geçirdikten sonra zâlim felek, âdeti vec-hile oyununu oynamış, azar azar verdiği nimeti göz açıp kapayıncaya kadar kısa bir müddet içinde geri alarak perişan bir hâlde bırakmış, evinden barkından, doğup büyüdüğü yerlerden, akraba ve aşîretinden, dost ve yârânından ayırmıştır. Huzur-u Hümâyûn'dan ayrılıp «Muhârûsa-i Erzincan» da ikâmeti emredilince 15 seneyi orada, o beldede gözleri yollarda kalarak beklemekle geçirmiş, allahtan ümidini hiç bir zaman kesmemiştir. Bu müddetin sonunda derhâl, Huzûr'a dönmesi emredilince O da bu Huzûr'a sözden daha çok lâ-yık olabilecek bir hediye bulamaz, Zira «Suhan» akıl ağacının meyvesi, fazîletin sihirli yemişi, esrar ile dolu «zamir»in tercümanıdır. Güzel sözlerin aracılığı ile çözülemeyen bir müşkil yoktur, diye dü-

günerek, pâdişahların siyerlerini ve âdâb-ı bendegâhı ihtiva eden bir bend telifine, çok takatsız bir hâlde, kırık dökük bir ifâde ile cür'et edebilmiştir.

Gerçi, devrin âlim ve san'atkârlarından herhangi biri bu yüce makam hakkında yazdığı teliflerde bütün hünerlerini gösterse ve bütün ömrünü bu yola harcasa, ancak Süleyman'ın huzuruna çekirge ayağını götüren karınca gibidir; diyen müellif uzun müddetten beri kitâbet ve belâgattan, arapça ve farsça nazım ve nesir san'atlarının yeniliklerinden tam mânâsıyla uzak kaldım ise de «Aklın cehdi ve gayreti utanç verici özürden daha hayırlıdır» sözüne uyarak bu kitabın adı konuldu ve 10 bâb üzere hazırlandı, der ve bâbları şöylece sıralar :

1. bâb : Fî Siyar al-Mulûk va'l-Salâfîn
2. » : Fî Maḥâmid al-'adl
3. » : Fî Ḳubḥ al-zulm
4. » : Fî Ḳavâ'id al-siyâsa
5. » : Fî Zamm ḡazab va madḥ ta'hîr al-'ukûba ve ta'cîl al-'avf
6. » : Fî'l-ḥilm va'l-ta'anni va'l-ṣabr va muruvva al-Mulûk va incâz al-va'd va zamm al-lucâc
7. » : al-Muşâvara va'l-tadbîr
8. » : Fî'l-Saḥâva va'l-cûd ve zamm al-buḥl
9. » : Fî âdâb Muḳaarabîn ḥazra
10. » : Fî âdâb Ḥ'âşî al-ḥazra

Ve mukaddeme eserin Sultan tarafından kabule mazhar olması dileği, eğer kabul buyurulmazsa bunda mutlaka düşmanlarının dahil olacağından, onlara hadlerinin bildirilmesi gerektiğinden bahisle biter.

Anadolu Selçukluları tarihine âit mahdut sayıdaki kaynaklar ve bunlara dayanılarak yapılan araştırma ve incelemeler, bize ne eser ve ne de müellifi hakkında bir ip ucu verir. Bu husustaki bütün bilgimiz eserin yukarıda işâret edilen mukaddimesinden ibârettir. Bu bilgilere dayanılarak yapılan istidlâllerden ise kat'i bir neticeye varmak mümkün olamamaktadır.

I. İzzeddin Keykâvus (ölm. 1220) ve halefi I. Alâaddin Keykûbâd (Ölm. 1237) devirlerinde Nizameddin Ahmed Erzincânî adında melikü's-suerâ makamını isgal eden âlim ve fâzıl bir zât yaşamıştır ki buna dâir tarihi kaynaklarda verilen bilgiler, Hada'ik al-Siyar yazarının mukaddimesinde, kendi hayatına dâir verdiği malûmatla benzerlikler gösterir⁵.

İran edebiyatında VII. hicrî asra kadar yazılan, ahlâka dâir eserlerin müellifleri olarak tanıdığımız kimseler, hemen dâima devirlerinin büyük âlim mütefekkir ve mutasavvıfları olmuştur. Nizâm al-Din Yahyâ b. Şâ'id b. Ahmed'in de I. Alâaddin Keykûbâd gibi kudretli bir hükümdâra nasihatnâme takdim edecek kadar devrinin tanınmış bir âlim ve mütefekkir olduğunu düşünmek yanlış olmaz. Edebî eserlerin, modern tarih araştırmalarındaki yerinin küçümsemeyecek ölçüde değerli olduğu mâlûmdur. Bu açıdan bakıldığı zaman konumuz olan Hada'ik al-Siyar'ın muhtevâsının 13. yüzyıl Anadolu tarihine ışık tutabilecek bir malûmat ihtivâ ettiğini söylemek maalesef bugün için mümkün görünmemektedir.

Bâbların dahili yapılarında ortak bir plân göze çarpar. Ekseriya mevzû ile ilgili Kur'an'dan bir âyeti, Peygamber'in hadîsleri ve bunların edebî bir üslûpla tercüme veya tefsirleri tâkip eder. Verilen nasihatten sonra ünlü hükümdâra veya onların Hoca veya vezirlerine âit o mevzû hakkında düşüncelerini içine alan, çoğunlukla kısa bâzan da uzun hikâyeler anlatılmıştır. Meselelerle kuvvetlendirilmiş arap ve fars edebiyatının ünlü beyitleri de yeri geldikçe verilmek sûretiyle mevzûa canlılık getirilmiştir.

5 Vezir Mahmûd'un oğlu Nizâmeddin Ahmed Erzincânî, I. İzzeddin Kaykâvus'un sarayında «Melikü'l-keâm» lık makamında bulunuyordu ve «Emir-i Ârız» idi (İbn Bîbî, *al-Avamîr al-'alâ'îya fî umûr al-'alâ'îya*, nşr. A. Erzi, Ankara 1959, TTK yayınlarında, I, 126). Hem bu hükümdâr ve hem de I. Alâaddin Keykûbâd devirlerinde şâir, edib ve kâtiplerin en fâzıllarından olan Nizameddin Ahmed Erzincânî.... (İbn Bîbî, s. 202). Garazkârlarının iftirasına mârûz kalan Nizameddin Ahmed Erzincânî hükümdârın hışmına uğradı ve gözden düştü (İbn Bîbî, s. 415-416). *Menâkıb al-'arifîn* müellifi Aflâkî, Konya'ya geldiğinde Nizâmeddin Erzincânî'den de ders okumuştur (Ahmed al-Aflâkî, *Menâkıb al-'arifîn*, nşr. T. Yazıcı, Ankara, 1976, c. I, s. X). Nizameddin Erzincânî, Hüdâvendigâr'ın huzurunda arapça şiir söylüyordu... (*Menâkıb*, II, 1020).

Hikâyelerden birkaçı 3 sayfa tutacak kadar uzundur. Müellif bu hikâyelerin seçiminde diğerleri kadar zevk sahibi değildir⁶. Kısa hikâyeler daha çok tarihî şahsiyetler arasında geçmektedir ve ekseriya zarif ve ibret verici bir tarzda sunulmuştur. Bunları Doğu'daki sohbet an'anesinin yazıya geçmiş şekilleri diye düşünmek yanlış olmasa gerektir.

Eserin üslûbu VI. hicrî asrın klâsik nesir husûsiyetlerini taşır. Secîler, müterâdif mânâlı cümleler, arapça ve farsça şâhit beyitle-riyle dolu süslü ve tekellüflü, kendi türünün güzel bir örneğidir.

6 Aylâ Demiroğlu, *K. hadâ'ik al-siyar fi âdâb al-mulûk-i Niẓâm al-Dîn Yahyâ b. Şâ'id b. Aḥmed*, Tahran, 1355 (Doktora tezi, basılmamıştır; Şarkiyat Enstitüsü Kütüphânesi, nr. İq 85).